

Морозова А. «...Здесь вы узнаете почти всю правду...» (Листи вивезених на роботи до Німеччини)

Публікація вводить до наукового обігу листи мешканців Чернігівської області, які були примусово вивезені до Німеччини в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років, що зберігаються в архівних колекціях Державного архіву Чернігівської області. Епістолярій ілюструє повсякденне життя у неволі, дозволяє розглянути взаємовідносини між оstarбайтерами тощо.

Ключові слова: Велика Вітчизняна війна 1941–1945 років, оstarбайтери, листи, Чернігівська область, Головач Г.Є., Корецький І.Х., Писаренко М.О. Пошайда Л.О., Сахно М.А., Сірик М.А., Сірик А.А., Ушак Ф.П.

Морозова А. «...Здесь вы узнаете почти всю правду...» (Письма вывезенных на работы в Германию)

Публикация вводит в научный оборот письма жителей Черниговской области, насильно вывезенных в Германию в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг., которые хранятся в архивных коллекциях Государственного архива Черниговской области. Эпистолярный иллюстрирует жизнь в неволе, позволяет рассмотреть взаимоотношения между оstarбайтерами и т.д.

Ключевые слова: Великая Отечественная война 1941–1945 гг., оstarбайтеры, письма, Черниговская область, Головач А.Е., Корецкий И.Х., Писаренко Н.А. Пошайда Л.А., Сахно М.А., Сирьк М.А., Сирьк А.А., Ушак Ф.П.

Morozova A. «...Here you discover almost the whole truth...» (Letters the citizens forcedly taken to Germany)

The publication introduces into scientific circulation letters of the inhabitants of Chernihiv Region who had been forced removal to Germany in during World War II, which are stored in archival collections of the State Archive of Chernihiv Region. The epistolary illustrating everyday life, view allows the relationship between the Ostarbeiters.

Key words: World War II, Ostarbeiter, letters, Chernihiv Region, Holovatch A., Koretskiy J, Py-sarenko M., Poshayda L., Sakhno M.,Siryk M., Siryk A., Ushak F.

[надійшло до редакції: 15.07.2014 р.]

УДК 37(09)(477.51)«1920/1930»:001

Олена ПРИГОРНИЦЬКА
(Чернігів)

Роль Чернігівського інституту народної освіти у науковому житті Північного Лівобережжя (1920–1930 роки)

Протягом 1920–1930 років працював Чернігівський інститут народної освіти (далі – ЧІНО). Він був науково-педагогічним центром Лівобережної України. Даний освітній заклад готував фахівців-педагогів для роботи з дітьми, а також давав їм можливість займатися науковою діяльністю як у стінах Чернігівської вищої школи, так і продовжуючи навчання в аспірантурі інших навчальних закладів. Зі свого боку викладачі інституту прагнули сприяти розвиткові науки та формували нахил до наукової роботи у своїх вихованців.

Розв'язання наукової проблеми було започатковано в працях чернігівських істориків П.В. Пирога [1], О.Б. Коваленка [2], В.В. Ткаченка [3], Н.О. Ципляк [4] й інших. Деякі згадки про підбір кадрів у ЧІНО, їх діяльність знаходяться у працях таких науковців, як В.С. Кролевець, В.У. Чорноус, В.Ф. Шморгун [5] та В.А. Казимір [6]. Однак досі комплексного вивчення даного питання не було здійснено.

У даній статті зроблено спробу на основі архівних джерел і літератури з'ясувати умови наукової діяльності в ЧІНО, звернути увагу на внесок його викладачів і випускників у різні галузі наукового життя радянської України першої половини ХХ ст.

Чернігівський інститут народної освіти займався різними напрямками науково-дослідної роботи. Так, у 1922 р. у країні були видані «Правила відносно аспірантів, які готуються до викладацької діяльності у вищих школах і до науково-дослідної роботи». Згідно з ними, підготовка проводилася в окремих науково-дослідних кафедрах протягом двох років. Але за рішенням Наукового комітету терміни навчання за потреби можна було продовжити або скоротити. Аспіранти знаходилися на державному забезпеченні й отримували натуральний пайок і стипендію [7]. Авторитетними осередками наукових досліджень у радянській Україні 20-х років ХХ ст. були численні комісії, кафедри, науково-дослідні інститути ВУАН [8]. При ЧІНО не було кафедр для підготовки аспірантів, але з початку третього триместру 1926–1927 навчального року й до осені 1927 р. Чернігівська вища школа організувала два семінари підвищеного типу для підготовки в аспірантуру: педагогічний і біологічний. У кожному семінарі працювало по 4 особи, кандидатури яких були запропоновані академічною комісією профкому та затверджені факультетською комісією і Правлінням ЧІНО. Звичайно не обходилося без проблем, оскільки не вистачало коштів на закупівлю потрібної літератури, посібників і оплати праці керівників семінару [9].

Збережені архівні матеріали свідчать, що 1 вересня 1926 р. голова виробничої комісії ЧІНО О.О. Шушковський рекомендував лаборанта, в минулому випускника ЧІНО О.П. Іванова прийняти до аспірантури до дослідної кафедри, оскільки останній «мав упертість і посидючість у роботі й певну ерудицію, нахил до наукової роботи» [10].

У квітні 1930 р. на 4-місячні курси з підготовки до аспірантури директор ЧІНО М.А. Балицький рекомендував випускників факультету соціального виховання, які склали іспити з української мови на I категорію: О.К. Ляшенко із селянського стану, члена ЛКСМУ – на кафедру історії України; М.М. Сидляр із селянського стану, члена ЛКСМУ – на кафедру математики; Х.І. Серебряникова з трудової інтелігенції, члена КП(б)У – на кафедру педагогіки [11]. Таким чином, для рекомендації на навчання в аспірантурі потрібно було мати «правильне» походження та членство в комуністичних організаціях. До того ж методологією науки став діалектичний матеріалізм із властивим йому класовим підходом у всіх сферах життя, в т.ч. й науковому [12].

20 травня того ж року директор ЧІНО рекомендував до наукової підготовки при кафедрі історії лектора Інституту М.Г. Кошарнівського, що викладав протягом двох років історію класової боротьби (загальний курс і спеціальний курс історії України), надзвичайно доброзичливо й уважно ставився весь час до своїх лекторських обов'язків, виявив певну працездатність і зацікавленість науковою роботою в галузі свого фаху. Роботу зі студентами проводив цілком задовільно, виявив певне вміння організувати академічну роботу студентів [13].

Іншим напрямом науково-дослідної роботи в ЧНО був сільськогосподарський. Оскільки студенти мали стати в майбутньому працівниками сільських шкіл, то з 1 квітня 1925 р. при ЧНО обладнали для практичних занять студентів сільськогосподарську ділянку (Інгосп) [14]. Вона розміщувалася на орендованих за розпорядженням губвиконкому землях колишнього Троїцького монастиря [15]. 31 січня 1927 р. на підставі постанови секретаріату окрвиконкому ці землі в розмірі 11 дес. 1729 кв. сажнів було закріплено за ЧНО як науково-допоміжне господарство. У даній постанові також зазначалося, що Інгосп з науковою метою складається з городу в 1 дес. 1200 кв. сажнів, навчальної показової ділянки в 312 кв. сажнів, саду в 2 дес. 520 кв. сажнів, ділянки для розсадника і парника в 744 кв. сажнів, парку в 1712 кв. сажнів, заростей у 968 кв. сажнів, польової землі в 6 дес. 72 кв. сажнів. Але крім переслідування наукової мети, господарство при ЧНО виконувало й функції фінансового забезпечення навчального процесу. Так, вирощену городину збували на міському базарі задля отримання прибутку. Крім того, як зазначалося у звіті агронома ЧНО В.О. Левицького, з показовою метою на землях Інгоспу саджали «промислову культуру»: селеру, сині баклажани, цибулю-порей, брюссельську та савойську капусту [16].

Для набуття студентами дослідних навичок методами провадження робіт в Інгоспі були практичні заняття. Безліч дисциплін об'єднувалися в ході їх виконання. Так, проводилася робота з ботаніки, зоології, математики (теоретично – ухил на геодезію), фізики (ознайомлення з фізичними властивостями ґрунту, з технічними підприємствами обробки сільськогосподарських культур, наприклад, млином, олійницею, сукновальнею), хімії (штучне угноєння, вивчення важливих органічних речовин, що зустрічаються в рослинах і тваринах), геології та ґрунтознавства (аналіз ґрунту Інгоспу й підшефного с. Анисів) [17].

Таким чином, за цільовим напрямом господарство при ЧНО мало садово-городньо-зернове спрямування. Після виконання практичних робіт у Інгоспі ЧНО студенти мали змогу на місцях у шкільних навчальних господарствах (навчгоспах) застосувати разом із отриманими знаннями творчий підхід [18]. До того ж, Чернігівське науково-допоміжне господарство мало наукові зв'язки з Чекерською дослідною станцією (Дагестан) [19]. Сільськогосподарські роботи з обміну досвідом проводилися у підшефному с. Анисів. Так, природничо-науковий семінар ЧНО влаштував проведення 15 доповідей для заснованого ним сільськогосподарського гуртка в підшефному селі. Один зі студентів-учасників цього семінару був протягом 1926–1927 навчального року постійним керівником Анисівського сільськогосподарського гуртка [20]. Студенти ЧНО виготовляли наочність з дисциплін «Сільське господарство», «Ботаніка», «Зоологія», «Хімія». Вона залишалася в Музеї ЧНО як демонстраційний матеріал [21], на екскурсії до якого приїжджали мешканці с. Анисів.

Улітку ж в Інгоспі за платню в розмірі 20 крб. на місяць (станом на 14 липня 1928 р.) залишалися працювати троє студентів, затверджених за заявою агронома В.О. Левицького [22].

Таким чином, під впливом об'єктивних чинників відбулося інтелектуальне піднесення суспільства, зростання наукового потенціалу країни в роки короткочасного «ренесансу» 20-х років ХХ ст. на ґрунті непу, загальнодержавних планів модернізації країни, наявності в УСРР наукових шкіл з дореволюційного часу, затвердженого в 1923–1924 роках курсу на українізацію [23].

До того ж, у 1920–1930 роках на базі вищих шкіл і наукових товариств розгортається дослідницька робота в галузі суспільних та гуманітарних наук. Одним із центрів таких досліджень став Чернігів [24]. Українознавчі дисципліни опинилися в центрі уваги викладачів ЧНО. Серед зацікавлених у цих питаннях був історик, кандидат класичної філології та філософії, завідувач робітничого факультету, літературознавець, дослідник з питань літературного краєзнавства, який співпрацював із М.С. Грушевським, збираючи відомості про провідні осередки громадського руху та їх діячів у Чернігові, Борис Михайлович Шевелів (1893–1938) [25]. Займаючи активну громадську позицію, він був науковим співробітником Чернігівського історичного музею (друга половина 1920-х – початок 1930-х років), членом Чернігівської архівної комісії, Комісії Лівобережної України Історичної секції ВУАН, Чернігівського Наукового Товариства при ВУАН (далі – ЧНТ) [26]. Але доля цього видатного діяча Чернігова була затьмарена арештами (1921, 1930, 1938 р.) й остаточно згасла в 1938 р., коли його було розстріляно.

Окрім Б.М. Шевеліва, до заснованого в 1920 р. ЧНТ як філії Київського наукового товариства імені Т.Г. Шевченка увійшли викладачі ЧНО П.І. Смолічев, С.Г. Баран-Бутович, В.В. Шушковський, Д.І. Заушкевич, С.І. Воробйов, П.К. Федоренко. Згодом, 14 лютого 1926 р. на підставі Статуту, затвердженого Всеукраїнською академією наук 26 жовтня 1925 р., ЧНТ перетворилося на самостійну наукову фундацію та діяло під егідою ВУАН [27].

Силами місцевих науковців-членів ЧНТ було видано збірник краєзнавчих праць «Записки Чернігівського наукового товариства» [28]. Видання стало можливим за грошової підтримки Чернігівського окружного виконавчого комітету (Окріно) [29]. Як зазначалося в передмові видання, метою було закладення перших цеглин «всебічного вивчення Чернігівщини на місці силами місцевих наукових робітників» [30]. У центрі дослідження авторів статей збірника стояли основні елементи життя Чернігівщини: природні багатства, історія, культура. Загалом же збірник став звітом-узагальненням роботи членів ЧНТ [31]. Статті в ньому торкалися вивчення історії Чернігівщини та бібліографії чернігівських видань [32] поточних питань наукового життя міста та округи [33] Чернігова як об'єкта історично-краєзнавчих екскурсій [34].

ЧНТ брало активну участь у святкуванні 50-річного ювілею Чернігівської громадської (центральної) бібліотеки імені В.Г. Короленка, 100-річчя виходу у світ малоросійських пісень М.О. Максимовича, вшануванні 40-річного ювілею наукової діяльності академіка М.С. Грушевського, 25-річчя від дня смерті О.М. Лазаревського тощо.

За консультаціями до Д.І. Заушкевича, Б.М. Шевеліва зверталися комісії при НКО УСРР з нагоди організації свят на честь Л.І. Глібова, М.М. Коцюбинського та ювілею бібліотеки імені В.Г. Короленка. Київські наукові кола, вшановуючи 25-ліття від дня смерті О.М. Лазаревського, зверталися за відомостями про нього до П.К. Федоренка. Комісія ВУАН з укладання бібліографічного словника в особі її керівника М.М. Могилянського зверталася до Б.М. Шевеліва за біографічними відомостями про чернігівських діячів [35]. У 1927 р. київське видавництво «Сяйво» запропонувало йому впорядкувати до 100-річчя від дня народження Л.І. Глібова збірку творів відомого українського письменника [36].

До того ж, П.К. Федоренко відіграв провідну роль у розгортанні краєзнавчого руху 20–30-х років ХХ ст., розглянувши розвиток історичного краєзнавства на Чернігівщині.

ні від найдавніших часів до початку 30-х років ХХ ст. Також він зробив спробу узагальнити набутий у післяреволюційний період досвід діяльності різноманітних краєзнавчих осередків – музеїв, архівів, наукових товариств і гуртків. Одночасно він здійснив бібліографічний огляд праць своїх сучасників С.Г. Баран-Бутовича, М.Г. Вайнштейна, В.Г. Дроздова, В.В. Дубровського, В.С. Євфимовського, Б.Л. Луговського, Л.В. Миловинова, П.І. Смолічева, Б.М. Шевеліва, В.К. Щербакова й інших [37].

Стосовно ж В.В. Дубровського, то його студії стали вагомим внеском у розробку питань історії, теорії та методики музейної справи на Чернігівщині. Він уперше у вітчизняній історіографії узагальнив досвід науково-дослідної та культурно-освітньої діяльності музеїв, висвітлив здобутки й труднощі пам'яткоохоронної діяльності в Україні загалом і на Чернігівщині зокрема [38]. Таким чином, чернігівські науковці прислужилися загальноукраїнській науці в 20-х роках ХХ ст.

Викладачі ЧНО брали участь у дослідній роботі поза стінами свого навчально-виховного закладу. У вересні 1929 р. за розпорядженням Чернігівського окрвиконкому ЧНО брав участь у створенні Комісії сприяння геологічному дослідженню Чернігівщини [39]. Необхідність її створення виявилася після гравіметричних і магнітних досліджень території професором О.Я. Орловим, здійснених протягом трьох років, виявивши на Чернігівщині магнітну аномалію, яка, на його думку, за силою тяжіння перевищує Курську аномалію [40].

Співпрацюючи з інтелігенцією міста, ЧНО завойовував позиції наукового осередку Північного Лівобережжя. Викладачі брали участь у різноманітних наукових форумах. Так, 20 червня 1928 р. у Харкові відбувся з'їзд викладачів суспільствознавства, у якому взяли участь В.К. Щербаков, Н.П. Сперанська, а також нарада викладачів математики. В останній від ЧНО брав участь викладач математики М.М. Ганжа [41]. Восени 1929 р. на Всеукраїнський з'їзд істориків-марксистів ЧНО відрядив викладачів історії М.Г. Кошарнівського та історії класової боротьби С.В. Гладкова. На IV Всеукраїнську конференцію у справах педагогічної освіти 25 вересня 1929 р. було відряджено представника від профкому ЧНО [42].

Свої знання викладачі ЧНО передавали практикуючим учителям. Зокрема, 24 листопада 1929 р. викладач педагогічних дисциплін П.О. Турко отримав відрядження до Ріпок на конференцію вчителів [43]. Він був досвідченим педагогом і науковцем, мав наступні надруковані праці: «Розвиток мережі культурно-освітніх закладів у Сталінградській губернії та її фінансування», «Житлові потреби народної освіти», «Як позавити роботу шкільної ради» тощо [44].

Викладачі ЧНО підвищували кваліфікацію у провідних вишах СРСР, зокрема, з 1 жовтня до 1 листопада 1929 р. І.П. Львов перебував у відрядженні у Ленінградському педагогічному інституті ім. А.І. Герцена, де вивчав педологію й експериментальну психологію [45]. Наступного року за рекомендацією ЧНО від 18 квітня 1930 р. до того ж таки вишу було відряджено педінспектурою НКО УСРР С.І. Воробйова. Він також мав завдання у Московському інституті ім. К. Лібкнехта вивчити організацію виробничого навчання в педшколах. С.Л. Гончаров відвідав Москву, де знайомився з новими методами навчання при викладанні фізики [46].

Таким чином, протягом 20–30 років ХХ ст. Чернігівський інститут народної освіти став загальноновизнаним центром наукового життя не лише Чернігівщини, але й усього

Північного Лівобережжя. Співпрацюючи з столичними вузами СРСР, викладачі підвищували власну кваліфікацію. Спілкуючись із громадськістю, співробітники ЧІНО прагнули втілити теоретичний досвід у щоденну господарчу та побутову практику. Результати наукових розробок випускників даного вищого навчального закладу здобули визнання наукового загалу.

Джерела та література

1. *Пиріг П.* З історії Чернігівського наукового товариства / П. Пиріг // Сіверянський літопис. – 2002. – Вересень – жовтень. – № 5 (47). – С. 49–50.
2. *Коваленко О.Б.* Нові відомості до біографії Бориса Луговського / О.Б. Коваленко // Три століття гуманітарної та педагогічної освіти в Чернігові: від колегіуму до університету : Збірник матеріалів Ювілейної наукової конференції, присвяченої 300-річчю Чернігівського колегіуму і 85-річчю Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. – Чернігів, 2001. – С. 104–106; *Куценко П.* Хранителі духовних оберегів: [інтерв'ю з деканом історичного факультету ЧДПУ імені Т.Г. Шевченка О.Б. Коваленком] / П. Куценко // Десяняська правда. – 2000. – 13 січня. – № 4 (26465). – С. 4.
3. *Ткаченко В.В.* Історичне краєзнавство: Чернігово-Сіверщина у перше повоєнне двадцятиріччя : Навч. посіб. / В.В. Ткаченко. – К. : Знання, 2007. – 215 с.
4. *Коваленко О.* Доцент Іван Львов та його архів / О. Коваленко, Н. Ципляк // Три століття гуманітарної та педагогічної освіти в Чернігові: від колегіуму до університету : Збірник матеріалів Ювілейної наукової конференції, присвяченої 300-річчю Чернігівського колегіуму і 85-річчю Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2001. – С. 91–92.
5. Півстоліття невтомної праці: Нарис історії Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка. – К. : Рад. шк., 1966. – 100 с.
6. *Казимір В.А.* Василь Дубровський: становлення особистості (1897–1919) / В.А. Казимір // Слов'янський вісник. Збірник наукових праць. – К., 2012. – Вип. 13. – С. 43–46.
7. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 20, спр. 1513, арк. 11.
8. Історія української культури : у 5-ти т. Т. 5. Українська культура ХХ – початку ХХІ століть. Кн. 1 / Ред. колегія тому, кн. 1 Жулинський М.Г. (гол. ред.), Бондар М.П., Сулима М.М., Горбачов Д.О. [та ін.] ; Автори 5-го тому, кн. 1.: Ажнюк Б.М., Бондар М.П., Горбачов Д.О., [та ін.]. – К. : Наукова думка, 2011. – С. 142.
9. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. Р-608, оп. 1, спр. 474, арк. 115.
10. Там само, спр. 3938, арк. 9.
11. Там само, спр. 759, арк. 74.
12. *Греченко В.А.* Історія світової та вітчизняної культури з тестовими завданнями : Довідник для школярів та студентів / В.А. Греченко, І.В. Чорний. – К. : Літера ЛТД, 2009. – С. 387–388.
13. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України, ф. 154, од. зб. 1247, арк. 1.
14. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 166, оп. 6, спр. 4686, арк. 37.
15. Там само, арк. 38.
16. Там само, арк. 15.
17. Там само, арк. 19.
18. Там само, арк. 18.
19. Там само, арк. 39.
20. ДАЧО, ф. Р-608, оп. 1, спр. 413, арк. 28.
21. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 167, арк. 26.
22. ДАЧО, ф. Р-608, оп. 1, спр. 472, арк. 56.
23. Історія української культури... – С. 142.
24. Там само, С. 143.
25. «За сто літ»: Показчик змісту / С. Панькова, Г. Шевчук // Український археографічний щорічник. – К., 2006. – Вип. 10 / 11. – С. 243.

26. Там само. – С. 287.
27. *Пиріг П.* Вказана праця. – С. 49–50.
28. Записки Чернігівського наукового товариства. – Т. 1. Праці історико-краєзнавчої секції. – Чернігів, 1931. – 142 с.
29. Там само, С. 4.
30. Там само, С. 3.
31. Там само, С. 3.
32. *Миловидов Л.* Проекти вищої школи на Чернігівщині (1760–1803 рр.) / Л. Миловидов // ЗЧНТ. – Т. 1. Праці історико-краєзнавчої секції. – Чернігів, 1931. – С. 243; *М.К.* З народницької пропаганди на Чернігівщині // ЗЧНТ. – Т. 1. Праці історико-краєзнавчої секції. – Чернігів, 1931. – С. 131–138; *Смолічев П.* Подвійні поховання Х сторіччя коло Шестовиці на Чернігівщині / П. Смолічев // ЗЧНТ. – Т. 1. Праці історико-краєзнавчої секції. – Чернігів, 1931. – С. 56; *Федоренко П.* Нариси з історії вивчення Чернігівщини / П. Федоренко // Записки Чернігівського наукового товариства (далі – ЗЧНТ). – Т. 1. Праці історико-краєзнавчої секції. – Чернігів, 1931. – С. 26.
33. *Успенський В.* Магнетові спостереження в Чернігівській окрузі року 1929 / В. Успенський // Записки Чернігівського наукового товариства. – Т. 1. Праці історико-краєзнавчої секції. – Чернігів, 1931. – С. 42–44; *Федоренко П.* Матеріали до історії вивчення Чернігівської аномалії / П.К. Федоренко // Записки Чернігівського наукового товариства. – Т. 1. Праці історико-краєзнавчої секції. – Чернігів, 1931. – С. 39–41.
34. *Баран-Бутович С. Г.* Чернігів, як об'єкт історико-краєзнавчих екскурсій / С. Г. Баран-Бутович // Записки Чернігівського наукового товариства. – Т. 1. Праці історико-краєзнавчої секції. – Чернігів, 1931. – С. 91–130.
35. *Пиріг П.* Вказана праця. – С. 50.
36. *Ткаченко В.В.* Вказана праця. – С. 168.
37. Там само. – С. 13.
38. Там само. – С. 14.
39. ДАЧО, ф. Р-608, оп. 1, спр. 749, арк. 53.
40. Там само, арк. 50.
41. Там само, спр. 472, арк. 42.
42. Там само, спр. 683, арк. 18.
43. Там само, спр. 4107, арк. 11.
44. Там само, арк. 39.
45. Там само, спр. 683, арк. 17.
46. Там само, спр. 687, арк. 58.

***Пригодницька О.* Роль Чернігівського інституту народної освіти у науковому житті Північного Лівобережжя (1920–1930 роки)**

У статті висвітлено розвиток наукового життя у стінах Чернігівського інституту народної освіти протягом 1920–1930 рр. На основі архівних джерел, наукової літератури охарактеризовано роль Чернігівської вищої школи в різних галузях наукового життя Радянської України першої половини ХХ століття. Висвітлено особливості наукової роботи того часу.

Ключові слова: УСРР, Чернігівський інститут народної освіти, Чернігів, наука.

***Пригорницькая Е.* Роль Черниговского института народного образования в научной жизни Северного Левобережья (1920–1930 гг.)**

В статье освещено развитие научной жизни в стенах Черниговского института народного образования на протяжении 1920–1930 гг. На основании архивных источников, научной литературы охарактеризована роль Черниговской высшей школы в различных отраслях научной жизни Советской Украины первой половины ХХ века. Освещены особенности научной жизни того времени.

Ключевые слова: УССР, Черниговский институт народного образования, Чернигов, наука.

Prygornytska O. Role of Chernigiv institute of the folk education in the scientific life of Northern Left-Bank Ukraine (1920–1930)

The article highlights the development of scientific life in the walls of Chernigiv institute of the folk education during the 1920–1930 period. Author characterizes the role of Chernigiv institute of the folk education in the various branches of the scientific life of the Soviet Ukraine the first half of the twentieth century on the base of archive materials, the works of previous years. The particularities of the scientific life of the time are highlighted.

Key words: UkrSSR, Chernigiv institute of the folk education, Chernigiv, science.

[надійшло до редакції: 18.09.2014 р.]

УДК 738:39:7.046.1 (4)

Костянтин РАХНО
(Опішне)

**Чорт-гончар у міфологічних уявленнях українців Чернігівщини
XVIII – першої половини ХХ століть**

Гончарство було одним зі знакових ремесел для традиційної культури Чернігівщини, що й зумовлювало особливу увагу до гончарів у місцевому фольклорі. Зрештою, в історії культури є константи, що об'єднують її рух у часі. Одна з таких констант – творча людина, що організовує довкола себе простір і час у картині світу, наприклад ремісник. Ця суб'єктність гончарів, які на міфологічному рівні відповідали деміургам, повною мірою відобразилася в чернігівських легендах і бувальщинах про них, на які переважно й зверталася увага науковців [22, с. 57–61, 66–67, 102; 24; 26]. Однак самими лише легендами й бувальщинами народна творчість не обмежується. Тому варто спробувати реконструювати певні аспекти уявлень про гончарів на підставі їхніх проявів, зафіксованих у різножанрових малих формах фольклору магічно-сакрального призначення (ритуальних текстах, пареміях, стійких висловах, інвективах), що посідають особливе місце серед народної творчості. Стародавні за своєю функціональною природою та цінні за художньо-поетичними й іншими критеріями, ці твори є справжнім національним езотеричним набутком, у якому сублімована ментальність, філософія та духовна історія українського народу.

Людина в традиційній картині світу була оточена не лише силами добра й зла, але існувала в складній системі родинних і суспільних відносин. У цій системі виникала постійна напруга – її створювала, серед іншого, бінарна опозиція свій/чужий. Вона явно міфологізувала світ реальних дійових осіб, відсилаючи до значень цієї опозиції в народній культурі, де своє належить людині й освоєне нею, а чуже є тереном смерті й потойбіччя. Ця опозиція вибудовувала й міфопоетичне значення дихотомії людина – не-людина. Так культура пригадувала свої основи. Згідно з народною міфологією, чужий бував небезпечним і різко відрізнявся від своїх, за рахунок чого зближувався із представниками демонічних сил [33, с. 13]. Критерії протиставлення, що полягало в ступені віддаленості від людського й наближення до демонічного, часом були дуже хисткими [36, с. 178]. Зокрема, в чернігівських віруваннях гончар часом усвідомлю-